

I бөлім. XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН

XX ғасырдың басындағы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық жағдайы

§ 1-2. XX ғасырдың басындағы Қазақстандағы қоғамдық-саяси үдерістер

Бүгін сабақта:

- XX ғасырдың басындағы Қазақстандағы қоғамдық-саяси қозғалыстар мен партиялардың қалыптасуымен;
- жаңа идеялардың таралуы және саяси оқиғалардың өлкедегі өзгерістерге ықпалымен танысамыз.

***Зерттеу сұрағы:** Қазақстандағы жәдидшілдік пен либералды-демократиялық қозғалыстың мәні неде және олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтары қандай?*

Қазақстандағы панисламизм және пантүркизм. Қазақстанның көпұлтты мемлекет ретінде тарихи дамуының негізгі ерекшелігі жергілікті халықтың түркітілдес халықтардан құралуында еді. XX ғасырдың басында **панисламизм** және **пантүркизм** ұлт-азаттық қозғалыстардың идеясына айналып, тегі мен тағдыры бір түркі халықтарын жақындата түсті. **Пантүркизм** идеясының мәні – түркі халықтарын біріктіру, ал **панисламизм** идеясының мәні мұсылмандарды біріктіру болды.

Түркі-мұсылман әлемінің өкілдері қазір де Қазақстан халқының басым бөлігін құрайды. Қазіргі кезеңдегі түркі және мұсылман халықтары өздерінің ұлттық идеологиясының негізінде этномәдени және діни ұқсастықтарын сақтауға тырысып, түркі халықтарының даму жолдарын біріктіру амалдарын қарастырады.

Тірек сөздер:

- саяси қозғалыс
- ұлт зиялылары
- идея
- панисламизм
- пантүркизм
- саяси партия
- ереуіл
- шеру
- митинг
- қоныс аудару қоры

Саяси картадан қазіргі кезде түркітілдес халықтар тұратын мемлекеттерді көрсетіндер.

Пантүркизм мен панисламизмнен шыққан «жәдидшілдік» екі идеяның – ағартушылық пен діннің бірігуін білдіреді.

Жәдидшілдік – білім мен исламды жаңарту арқылы қоғамды жаңғыртуға ұмтылған қозғалыс. Негізін қалаған **Исмаил Гаспринский** (1851–1914 жж.) 1883 жылы Ресейдегі мұсылмандарды «*тіл, идея, әрекет*» негізінде бірігуге шақырды.

XIX ғасырда ресейлік мұсылмандар, әсіресе ханафи мазхабын¹ ұстанатын қырым татарлары, башқұрттар, қазақтар және т.б. арасында «жәдидшілдік» деген атаумен қоғамдық-саяси және зияткерлік қозғалыс өріс алды.

Реформашыл мұсылмандар тобы прогресс үшін қызмет етуді мақсат тұтты. Жәдидшілдер молдалар мен дінге сенетін барлық адамға қазіргі өркениеттің артықшылықтарын тәрбие мен ағартушылық арқылы көрсетуге талпынды.

Кең мағынада *жәдидшілдік* ағартушылықты, түркі тілдері мен әдебиетті дамытуды, зайырлы пәндерді меңгеруді, ғылымның жетістіктерін қолдануды, әйелдер теңдігін қолдауды білдіреді.

Жәдидшілдік қозғалыс мектептер мен медреселерде «усул-и жәдид» аталатын оқытудың дыбыстық жаңа әдісін қолданудан басталды. Жәдидшілдер діни фанатизмді сынады, ескі діни мектептерден ұлттық зайырлы мектептерге көшуді талап етті, ғылым мен мәдениеттің дамуын қолдады, газет-журналдарды ана тілінде

II Бүкілресейлік мұсылмандар съезіне қатысушы депутаттар

¹ Ханафи мазхабы – сүнниттік исламдағы кең тараған бағыт.

Жалпы алғанда, бірінші буржуазиялық-демократиялық революция мен дүниежүзілік соғыс жағдайында өрістей түскен Қазақстандағы аграрлық қозғалыс әлі де әлсіз болып, жергілікті шаруа қозғалыстарының шеңберінен шыға алмады.

Аймақтағы жұмысшы және аграрлық қозғалыстардың ерекшеліктерін атап көрсетіндер.

Осылайша XX ғасырдың басында қазақ қоғамында түрлі саяси ағымдар мен көзқарастар өрістеді. Түркішілдік, исламшылдық, ұлттық-демократиялық, социал-демократиялық қозғалыстар қалыптасып, дамыды. Бұл саяси ағымдарды ұлттық зиялы қауым өкілдері құрады. Ұлт зиялыларының қоғамдық-саяси қызметі саяси баспасөзді дамыту, петициялық қозғалыстарды жетілдіру, бүкіл-қазақ съездерін шақыру, мұсылман съездеріне қатысу, думалық қызметтерге араласу, ең бастысы, барлық деңгейде қазақ халқының мүддесі мен құқығын қорғау болды.

И.Гаспринский

И.Гаспринский – Ресей империясының зиялы азаматы, саясаткер, ағартушы, қаламгер, атақты түркішілдік «Тәржіман» газетінің редакторы. Ресейдегі бүкіл мұсылмандардың және дүниежүзілік түркітілдес халықтардың арасында құрметті тұлға ретінде тарихта қалды. Түркітілдес халықтардың бірлігі мен дамуына, демократиялық өзгерістеріне, халықтың сауатын ашуға зор үлес қосқан. Халықтың қамын ойлаған азамат жәдидшілдік қозғалысының көрнекті қайраткері ретінде танымал болған.

Сұрақтарға жауап беріңдер

1. XX ғасырдың басында Қазақстанда қандай қозғалыстар қалыптаса бастады?
2. XX ғасыр басында қазақ қоғамында қай саяси бағыт ең ықпалды болғанын талдаңдар.
3. Қазақстандағы жұмысшы және аграрлық қозғалыстардың негізгі себептерін түсіндіріңдер. Оларды қорытындылап, сипаттама беріңдер.
4. Жұмысшы және аграрлық қозғалыстар қай кезеңде жанданды? Оның себебі неде?
5. Қазақстандағы жұмысшы қозғалыстары қандай сипатта болды? Олар қандай оқиғаларда көрініс тапты?
6. XX ғасырдың басында жұмысшылар мен шаруалар қандай күрес түрлерін қолданды?

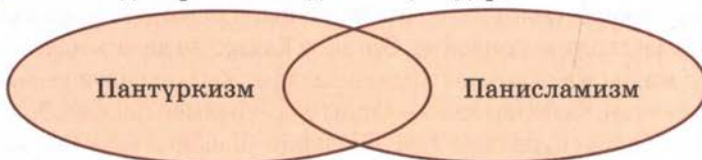
Тапсырмалар

1. Кестені дәптерлеріңе толтырыңдар.

Қоғамдық-саяси қозғалыстар атауы	Идеясы/идеологиясы
1. Жәдидшілдік	
2. Пантүркизм	
3. Либералды-демократиялық бағыт	
4. Панисламизм	
5. Социал-демократиялық ағым	

2. Панисламизм мен пантүркизм идеяларының ұқсастықтары мен айырмашылықтарын Венн диаграммасында анықтаңдар.

Консолидация – бірігу, қосылу.

Петиция – мемлекеттік билік органдарына немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жазбаша түрде берілетін жеке немесе ұжымдық талап-тілектер.

Партия – мемлекетті басқаруға қатысуды немесе өз алдына билікке ие болу міндетін қойған саяси ұйым.

Партия бағдарламасы – саяси партияның мақсаты мен міндеттері белгіленген құжат.

Социал-демократиялық қозғалыс – буржуазиялық реформалау әдісімен әлеуметтік әділ қоғамға көшу қозғалысы.

Фракция – ұйым ішіндегі ұқсас саяси көзқарастарымен біріккен саяси қайраткерлер тобы.

§3. XX ғасырдың басындағы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық жағдайы

Бүгін сабақта:

- ауылшаруашылығы мен өнеркәсіптің дамуын, шетел капиталының келуін, оның өнеркәсіптің дамуына, халықтың әлеуметтік өміріне тигізген ықпалын білеміз.

Зерттеу сұрағы: XX ғасырдың басындағы Қазақстандағы сауда жәрмеңкелерінің рөлі мен маңызы қандай?

Ауылшаруашылық және өнеркәсіп. 1917 жылға қарай малшаруашылығымен айналысатын халықтың үштен екі бөлігі көшпелі және жартылай көшпелі өмір салтын сақтап қалды. Өткен дәуірдегідей қазақтардың жайлауы, күздеуі, қыстауы мен көктеуі болды. Дәстүрлі көшпелі өмір салтына негізделген малшаруашылығы барлық аймақтарда (орталық, оңтүстік және

Тірек сөздер:

- малшаруашылығы
- шетел капиталы
- акционерлік қоғам
- өнеркәсіп
- жәрмеңке
- теміржол
- сауда